

Wiadomości Numizmatyczne, R. LXII, 2018, z. 1–2 (205–206)

DOI 10.24425/wn.2018.125038

ARKADIUSZ DYMOWSKI

**SREBRNA MONETA TEODOZJUSZA Z OBRZYCKA
A POCHODZENIE MONET RZYMSKICH ZNAJDOWANYCH
W SKARBACH WCZESNOŚREDNIOWIECZNYCH
NA ZIEMIACH POLSKICH**

ABSTRACT: The paper aims at determining the provenance of Roman coins in an early medieval hoard found at Obrzycko in Wielkopolska in the 19th century. It is unlikely, taking into account the occurrence of late Roman silver coins in the territory of Poland and adjacent countries, that a fragment of a siliqua or miliarensis with the name of Theodosius (I or II) would come from local finds made in the Early Medieval epoch.

We wrześniu 1842 r. w Obrzycku pod Szamotułami, w ówczesnym powiecie obornickim rejencji poznańskiej Wielkiego Księstwa Poznańskiego, podczas pogłębiania rowu odkryto przypadkowo naczynie ceramiczne wypełnione srebrnymi przedmiotami: monetami, fragmentami monet i fragmentami ozdób¹. Znaczna część znaleziska została przekazana burmistrzowi Obrzycka wkrótce po odkryciu, jednak pozostała część uległa rozproszeniu wśród robotników. W związku ze sporem o własność skarbu, został on przekazany do sądu w Szamotułach, a następnie do sądu wyższej instancji w Poznaniu, który to wysłał znalezisko do Berlina, gdzie z kolei zainteresowała się nim Generalna Dyrekcja Muzeów Królewskich. Część monet pozostała w Obrzycku. Już w 1844 r. berliń-

¹ Artykuł prezentuje rezultaty badań prowadzonych w Instytucie Archeologii Uniwersytetu Warszawskiego w ramach projektu pod tytułem *Użytkowanie monet antycznych w Europie Środkowo-Wschodniej w średniowieczu i w okresie nowożytnym*, nr 2016/23/B/HS3/00173, finansowanego ze środków Narodowego Centrum Nauki. Za cenne uwagi odnośnie do interpretacji składu skarbu z Obrzycka dziękuje Panu Prof. Mateuszowi Boguckiemu z Instytutu Archeologii i Etnologii PAN.

ski numizmatyk Julius Friedländer, przypisany wówczas etatowo do Królewskiej Kolekcji Monet Antycznych (*Königliche Sammlung der Antiken Münzen*) w Berlinie, opublikował broszurkę z opisem skarbu². W skład wczesnośredniowiecznego depozytu, którego *terminus post quem* złożenia do ziemi datuje się obecnie na ok. 973 r.³, wchodziło do 8 kg srebra, w tym nie mniej niż 210 całych i 298 fragmentów monet. Wśród odnotowanych monet były emisje sasanidzkie, arabskie, indyjskie, turkmeńskie, bizantyńskie, niemieckie (w tym anonimowe denary krzyżowe), francuskie, włoskie, czeskie, duńskie, angielskie oraz pojedynczy denar rzymski z II w. po Chr. i fragment monety późnorzymskiej⁴. Niestety monety ze skarbu z Obrzycka, które jeszcze w okresie międzywojennym znajdowały się w Berlinie (*Sammlung Vaterländischer Altertümer*), zaginęły po 1945 r. Tak więc obecnie jedynym źródłem pozwalającym na weryfikację określeń monet dokonanych przez J. Friedländera są jego własne opisy zamieszczone w broszurce z 1844 r.

Monety rzymskie ze skarbu z Obrzycka J. Friedländer opisał dość precyzyjnie. Pierwsza moneta, zachowana w całości, to denar „konsekracyjny” z portretem Antoninusa Piusa (138–161) wybity za Marka Aureliusza (161–180). Na awersie widniała głowa w prawo i legenda DIVVS ANTONINVS, zaś na rewersie stos i napis CONSECRATIO. Z całą pewnością był to więc denar opisany w RIC III pod pozycjami 436 lub 438, różniącymi się typem portretu całkowicie bez draperii lub z draperią zaznaczoną na lewym ramieniu. Opis drugiej monety rzymskiej ze skarbu z Obrzycka zacytuję za J. Friedländerem: „Theodosius der Grosse (379–395). (DN THEODO)SIVS P(F AVG) Kopf des Kaisers mit dem Stirband geschmückt, rechtschin. KS. (VOT V MVLX) im Kranze. Ein kleines Fragment”⁵. Opis J. Friedländera określał literalnie niewielki fragment monety srebrnej (w skarbie odnotowano tylko przedmioty wykonane ze srebra) z portretem cesarskim w diademie w prawo i czytelnym fragmentem legendy SIVSP na awersie oraz wieńcem na rewersie, wewnątrz którego berliński numizmatyk domyślał się nieczytelnej inskrypcji VOT V MVLX. Zastanówmy się, dlaczego Friedländer opisał interesujący nas fragment monety jako emisję Teodozjusza I i dlaczego wskazał na konkretny typ z legendą VOT V MVLX w wieńcu na rewersie.

Zacznijmy od awersu. Jako doświadczony numizmatyk J. Friedländer zapewne bez trudu rozpoznał, że czytelny fragment portretu w diademie i styl liternictwa wskazuje na mennictwo późnorzymskie lub wczesnobizantyńskie. Zachowany fragment legendy awersowej pasuje do władców o imieniu Teodozjusz lub Anastazjusz. Dla portretu w prawo w diademie w grę wchodzi monety z imionami Teodozjusza I (379–395; legenda D N THEODOSIVS P F AVG lub nieznacznie

² Friedländer 1844a.

³ Bogucki, Ilisch, Suchodolski 2018 — w druku, nr 165.

⁴ Bogucki, Ilisch, Suchodolski 2018 — w druku, nr 165.

⁵ Friedländer 1844a, s. 20.

różniące się warianty), Teodozjusza II (402–450; analogiczna legenda) i Anastazjusza I (491–518; w najczęstszym wariantcie legenda D N ANASTASIVS P P AVG). W przypadku ostatniego z władców poza wytworami mennic cesarskich trzeba brać pod uwagę monety tzw. państw sukcesyjnych na zachodzie, przede wszystkim Ostrogotów, bite z portretem i imieniem Anastazjusza na awersie. Należy jednak wykluczyć, aby J. Friedländer, który w latach czterdziestych XIX w. był autorem lub współautorem kilku monografii poświęconych mennictwu wczesnobizantyńskiemu i państw sukcesyjnych⁶, przygotowując mniej więcej w tym samym czasie swoją broszurę o skarbie z Obrzycka nie rozpoznał monety z imieniem Anastazjusza I, oficjalnej lub naśladowczej. Do rozważenia pozostają więc oficjalne emisje Teodozjusza I i Teodozjusza II. Odbiegającego od pierwotnego wzoru naśladownictwa z imieniem Teodozjusza I lub II Friedländer najprawdopodobniej nie opisałby bez żadnego komentarza jako monetę z oficjalnej emisji cesarskiej.

Przejdźmy do rewersu. Od czasów Konstantyna I (306–337) w Cesarstwie Rzymskim emitowano dwa podstawowe nominały srebrne: miliarensis (lub miliarensis), czyli większy nominal srebrny bity w dwóch wersjach: cięższej o wadze teoretycznej 5,45 g (1/60 funta) i lżejszej 4,54 g (1/72 funta)⁷, oraz silikwę (*siliqua*), mały nominal srebrny bity również w dwóch wersjach: cięższej o wadze teoretycznej 3,41 g (1/96 funta) i lżejszej — 2,73 g (1/120 funta) lub 2,27 g (1/144 funta)⁸. W zakresie mennictwa srebrnego sytuacja ta była aktualna zarówno za panowania Teodozjusza I, jak i Teodozjusza II. Dla Teodozjusza I RIC IX nie notuje miliarensis z rewersem VOT/V/MVLT/X w wieńcu. Z kolei dla Teodozjusza II RIC X nie notuje w ogóle monet srebrnych z takim rewersem. Jeśli więc J. Friedländer prawidłowo domyślał się nieczytelnej legendy rewersu, w grę mogła wchodzić tylko silikwa Teodozjusza I emitowana we wskazanym typie przez kilka mennic cesarskich (zob. ryc. 1, 2, 3). J. Friedländer nie podał informacji o oznaczeniach mennicznych, więc nie mamy podstaw, aby przypisać monetę z Obrzycka do jakiejś konkretnej mennicy. Jeśli jednak J. Friedländer nie całkiem prawidłowo domyślał się treści legendy rewersu, to w grę wchodzi dodatkowo liczne typy monet z innymi wariantami inskrypcji „wotywnych” w wieńcu: silikwy Teodozjusza (np. moneta przedstawiona na ryc. 4 z legendą VOT/X/MVLT/XX), miliarensis Teodozjusza I (np. moneta na ryc. 5 z legendą VOTIS/V/MVLTIS/X), lub silikwy Teodozjusza II (np. monety na ryc. 6, 7 i 8 z różnymi wersjami legendy). Ponadto zróżnicowanie stylu wykonania stempli w różnych mennicach, przy jednoczesnym podobieństwie portretu (szczególnie młodzieńczego) Teodozjusza II do portretu Teodozjusza I (por. ryc. 1 i 6) każe postawić pod znakiem zapytania aż tak precyzyjną identyfikację fragmentu monety z Obrzycka dokonaną przez J. Friedländera. Tak więc bazując na opisie zamieszczonym w broszu-

⁶ Friedländer, Pinder 1843; Friedländer 1844b; Friedländer 1849.

⁷ Salamon 1999, s. 561.

⁸ Salamon 1999, s. 561.

rze z 1844 r. numizmat należy określić jako silikwę lub miliarensę Teodozjusza I z bliżej niesprecyzowaną inskrypcją „wotywną” w wieńcu na rewersie, albo silikwę Teodozjusza II z analogicznym przedstawieniem na rewersie.



Ryc. 1. Silikwa Teodozjusza I, Konstantynopol, 378–383, RIC IX 51b (bez skali, fot. z katalogu aukcyjnego Gorny & Mosch Giessener Münzhandlung, Auction 142, Lot 3062, 2005)



Ryc. 2. Silikwa Teodozjusza I, Tesalonika, 379–383 (?), RIC IX nie notuje (bez skali, fot. z katalogu aukcyjnego Classical Numismatic Group, Inc., Electronic Auction 246, Lot 489, 2010)



Ryc. 3. Silikwa Teodozjusza I, Siscja, 378–383, RIC IX 24b (bez skali, fot. z katalogu aukcyjnego Roma Numismatics Limited, Auction 7, Lot 1327, 2014)



Ryc. 4. Silikwa Teodozjusza I, Mediolan, 383–387, RIC IX 14b (bez skali, fot. z katalogu aukcyjnego Auktionshaus H. D. Rauch GmbH, Auction 95, Lot 707, 2014)



Ryc. 5. Ciężkie miliarensa Teodozjusza I, Trewir, 383–388, RIC IX 80 odm. (bez skali, fot. z katalogu aukcyjnego Numismatik Lanz München, Auction 100, Lot 632, 2000)



Ryc. 6. Silikwa Teodozjusza II, Konstantynopol, 408–420, RIC X 372 (bez skali, fot. z katalogu aukcyjnego Dr. Busso Peus Nachfolger, Auction 412, Lot 374, 2014)



Ryc. 7. Silikwa Teodozjusza II, Konstantynopol, 408–420, RIC X 374 (bez skali, fot. z katalogu aukcyjnego Stack's, The Golden Horn Collection, Lot 3024, 2009)



Ryc. 8. Silikwa Teodozjusza II, Konstantynopol, 438–450, RIC X 389 (bez skali, fot. z katalogu aukcyjnego Numismatica Ars Classica NAC AG, Auction 64, Lot 1348, 2012)

Samo doprecyzowanie określenia srebrnej monety (silikwy lub miliarensa) Teodozjusza (I lub II) z Obrzycka ma drugorzędne znaczenie dla dalszych rozważań, bowiem w każdym z przedstawionych wariantów jest to unikat na terenie Polski w jej obecnych granicach. Biorąc pod uwagę dostępne publikacje, na ziemiach polskich nie odnotowano jak dotąd żadnego miliarensa z IV–V w.⁹

⁹ Jedyne odnotowane w literaturze dla ziem polskich domniemane miliarensa Johannaesa z Korytnicy pod Krakowem (Kunisz 1985, s. 89, nr 109 II — tam jako silikwa) okazało się nowożytnym fałszerstwem (Gołowski 1985, s. 117, przyp. 63).

Uchwycono natomiast 22 silikwy z tego okresu, z czego aż 16 egzemplarzy Konstancjusza II (337–361) wchodziło w skład skarbu z Zamościa¹⁰, trzy dalsze, również Konstancjusza II, to znaleziska z cmentarzysk kręgu kultur zachodniobałtyjskich w północno-wschodniej Polsce¹¹, a pozostałe trzy to znaleziska pojedyncze: silikwa Konstancjusza II z Prusic pod Złotoryją¹², silikwa Konstansa z okolic Inowrocławia¹³ oraz naśladownictwo silikwy Konstancjusza II z Konarzewa pod Poznaniem¹⁴. Listę znalezisk monet srebrnych z IV–V w. na obszarze obecnej Polski dopełnia półsilikwa z imieniem Zenona (474–491) wybita w Mediolanie, która wchodziła w skład skarbu monet złotych i srebrnych znalezionej w Korytnicy pod Płockiem¹⁵. Na innych obszarach Barbaricum monety srebrne z IV–V w. także występują rzadko. Jeśli już odnotowano je na jakimś terenie w nieco większej liczbie, jak np. w Danii¹⁶, w północno-zachodnich Niemczech¹⁷, w pewnym zakresie również w zachodniej Ukrainie¹⁸, to zazwyczaj w znaleziskach wyraźnie dominują emisje Konstancjusza II lub równoległe panujących władców. Późniejsze rzymskie srebro, z końca IV lub z V w., występuje na północ od Dunaju i na wschód od Renu bardzo rzadko, choć silikwy z tego okresu nieco liczniej odnotowywano np. w znaleziskach duńskich lub z północno-zachodnich Niemiec¹⁹. Co ciekawe, w Danii późne silikwy, całe egzemplarze i fragmenty, wystąpiły w kilku skarbach siekańcowych datowanych na koniec V lub początek VI w.²⁰ Z Półwyspu Skandynawskiego znane są tylko trzy silikwy z końca IV w. i z V w.: dwie z Norwegii (na trzy silikwy znalezione w ogóle w tym kraju)²¹ i jedna z południowo-zachodniej Szwecji (jedyna silikwa odkryta jak dotąd na tym obszarze)²². Z wysp bałtyckich znamy tylko dwie silikwy z Bornholmu, obydwie z końca IV w.²³ Helle Horsnæs wskazuje na prawidłowość, że znaleziska silikw z końca IV w. z północno-zachodniej Europy występują w kontekstach

¹⁰ Kaczanowski, Margos 2002, s. 359, nr 891.

¹¹ Dwie silikwy z miejscowości Grunajki pod Giżyckiem (Nowakowski 2001, s. 55, nr NGI-1-1/2) i jedna silikwa z Nowej Boćwinki pod Gołdapią (Nowakowski 2001, s. 82, nr NOG-2-3/3).

¹² Dymowski 2008, s. 205.

¹³ Dymowski, Więcek 2018, s. 173.

¹⁴ Makiewicz, Suchodolski 2008, s. 24–27.

¹⁵ Kubiak 1979, s. 52, nr 51. S. Kubiak opisała monetę jako miliarensis, jednak bazując na zdjęciu zamieszczonym w: Kaczanowski, Kozłowski 1998, s. 331 należy określić egzemplarz z Konarzewa jako półsilikwę z emisji uwzględnionej w RIC X pod numerami 3616–3620.

¹⁶ Horsnæs 2010, s. 138–141; Horsnæs 2013, s. 62.

¹⁷ Berger 1992, s. 199.

¹⁸ Informacje ustne uzyskane od Pana Dra Kirilla Myzgina z Instytutu Archeologii Uniwersytetu Warszawskiego, za które bardzo dziękuję.

¹⁹ Berger 1992, s. 199; Horsnæs 2010, s. 138–144; Horsnæs 2013, s. 62.

²⁰ Horsnæs 2010, s. 140; Feveile 2011, s. 111–122; Rau 2013, s. 345–353.

²¹ Horsnæs 2010, s. 141; Rau 2013, s. 346–348.

²² Aspeborg 2012, s. 20–22; Horsnæs 2013, s. 62; Rau 2013, s. 346–348.

²³ Horsnæs 2013, s. 62.

datowanych na koniec V w. lub na początek VI w. Badaczka ta sugeruje, że źródłem późnych silikw odkrywanych w Skandynawii mogła być Brytania, gdzie znaleziska rzymskich silikw z późniejszych emisji są bardzo liczne²⁴.

Tak więc siłą rzeczy jest bardzo mało prawdopodobne, aby moneta Teodozjusza I lub II, której fragment znaleziono w Obrzycku, pochodziła ze znaleziska dokonanego we wczesnym średniowieczu na terenie obecnej Polski. Nieco bardziej prawdopodobna jest ewentualność, że moneta z Obrzycka pochodziła ze znalezisk dokonanych w tym samym okresie na terenach dawnego Barbaricum położonych na zachód lub północny zachód od ziem polskich²⁵. W ogólnym zarysie byłoby to zbieżne z hipotezą postawioną przez Annę Zapolską, dotyczącą możliwego napływu na ziemie polskie z kierunku skandynawskiego nielicznych denarów rzymskich z I–II w. przemieszanych ze srebrem wczesnośredniowiecznym²⁶. A. Zapolska wskazywała jednak przede wszystkim na Gotlandię, jako możliwe źródło napływu monet rzymskich. W przypadku monet srebrnych z końca IV i z V w. w grę wchodziłaby raczej Dania „właściwa”, być może północno-zachodnie Niemcy, Bornholm, lub ewentualnie Norwegia.

Możemy jednak rozważyć inną możliwość. Mianowicie taką, że moneta z imieniem Teodozjusza dotarła do Wielkopolski z terenów wchodzących w IV i w V w. w skład Imperium Rzymskiego. W dostępnej mi literaturze tematu nie odnalazłem żadnych konkretnych wyników badań odnoszących się do ewentualnego wykorzystywania jako pieniądza w okresie średniowiecznym srebrnych monet antycznych na terenie Europy Zachodniej, Bałkanów, Bliskiego Wschodu, czy Afryki Północnej. Niemniej jednak monety antyczne w kontekstach średniowiecznych występują zarówno w Europie Zachodniej²⁷, jak i na Bliskim Wschodzie²⁸, czyli na terenach, gdzie zlokalizowane były źródła podstawowej masy pieniądza srebrnego, który docierał na teren obecnej Polski w X w.²⁹, co zresztą znajduje odzwierciedlenie w składzie skarbu z Obrzycka, zawierającego zarówno monety islamskie (i bizantyńskie!), jak i zachodnioeuropejskie. Jest więc możliwe, że moneta Teodozjusza z Obrzycka pochodziła ze znaleziska dokonanego we wczesnym średniowieczu na Bliskim Wschodzie lub w Europie Zachodniej, nie wyłączając Brytanii, a następnie z islamskimi dirhamami lub z denarami zachodnioeuropejskimi dotarła (w całości lub w części) do Europy Środkowej.

²⁴ Horsnæs 2010, s. 143–144; Horsnæs 2013, s. 62.

²⁵ Hipotezę wskazującą na możliwość incydentalnego importu w okresie wczesnego średniowiecza monet rzymskich na teren obecnej Polski z obszaru Skandynawii postawiła Anna Zapolska.

²⁶ Zapolska 2007, s. 159.

²⁷ Zob. Bompaire 2016, *passim*.

²⁸ Zob. np. Heidemann 2011, s. 463. Za konsultację i pomoc w dotarciu do materiałów dotyczących znalezisk bliskowschodnich serdecznie dziękuję Pani Dr Dorocie Malarczyk z Muzeum Narodowego w Krakowie.

²⁹ Zob. np. Łosiński 1993, s. 1–35; Suchodolski 2012a, s. 153–159; Suchodolski 2012b, s. 161–173; Suchodolski 2012c, s. 177–201; Bogucki, Malarczyk 2014, s. 314–317.

W taki właśnie sposób interpretowane jest dokonane na Bornholmie znalezisko drachmy Aleksandra III Macedońskiego w kontekście wczesnośredniowiecznym (wikińskim)³⁰. Unikatowa dla tego terenu moneta grecka prawdopodobnie dotarła nad Bałtyk z Bliskiego Wschodu, lub — co mniej prawdopodobne — z innego kierunku we wczesnym średniowieczu³¹.

Opisany przypadek fragmentu monety Teodozjusza I lub II ze skarbu z Obrzycka wyraźnie wskazuje, że jest bardzo wątpliwe, aby wszystkie monety rzymskie znajdujące w skarbach z X–XI w. na ziemiach polskich³² pochodziły z lokalnych znalezisk dokonanych we wczesnym średniowieczu, jak się dość powszechnie sądzi³³. Co więcej, w skład skarbu z Obrzycka wchodził również rzymski denar z II w., który mógł, choć wcale nie musiał, pochodzić z tego samego źródła, co fragment monety późnorzymskiej. Pokazuje to, jak trudno jest jednoznacznie, lub nawet tylko z dużą dozą prawdopodobieństwa wskazać źródło pochodzenia monet rzymskich znajdujących w skarbach wczesnośredniowiecznych na ziemiach polskich. Również w przypadku denarów z I–II w., wyraźnie dominujących wśród monet antycznych znajdujących w Polsce w kontekstach wczesnośredniowiecznych i jednocześnie wyjątkowo licznych w lokalnych znaleziskach w kontekście datowanym na okres rzymski i okres Wędrówek Ludów, należy liczyć się z możliwością ich późnego importu we wczesnym średniowieczu z terenów tak odległych, jak Bliski Wschód lub Europa Zachodnia.

SKRÓTY

- RIC III — H. Mattingly, E.A. Sydenham, *The Roman Imperial Coinage*, t. III, London 1930.
 RIC IX — J.W.E. Pearce, *The Roman Imperial Coinage*, t. IX, London 1951.
 RIC X — J.P.C. Kent, *The Roman Imperial Coinage*, t. X, London 1994.
 WN — Wiadomości Numizmatyczne.

³⁰ Moneta z emisji datowanej na III w. przed Chr., czyli okres po śmierci Aleksandra III Macedońskiego, najprawdopodobniej wchodziła w skład skarbu z Lillegærde, którego *terminus post quem* deponycji określono na rok 1048; Horsnæs 2013, s. 68.

³¹ Mielczarek 2008, s. 13–14; Horsnæs 2013, s. 68.

³² Wspólnie z Mateuszem Boguckim i Grzegorzem Śnieżką w ramach wspomnianego w przypisie 1 projektu pod tytułem *Użytkowanie monet antycznych w Europie Środkowo-Wschodniej w średniowieczu i w okresie nowożytnym* przygotowaliśmy *Katalog znalezisk monet antycznych w kontekstach średniowiecznych i nowożytnych (VII–XVIII w.) z terenu obecnej Polski* (katalog będzie częścią planowanej monografii wieloautorskiej). Według stanu rejestracji na koniec 2017 r. na obszarze całego kraju odnotowano 28 skarbów z X–XI w., które w sumie miały w swoim składzie 45 monet antycznych, wyłącznie rzymskich.

³³ Por. Gumowski 1956, s. 106; Kiersnowski 1958, s. 5–14; Kunisz 1969, s. 9.

BIBLIOGRAFIA

Aspeborg H.

2012 *Et sensationellt men svartolkat myntfund*, Myntstudier 2012:1, s. 20–22.

Berger F.

1992 *Untersuchungen zu römerzeitlichen Münzfunden in Nordwestdeutschland*, Studien zu Fundmünzen der Antike 9, Berlin.

Bogucki M., Ilisch P. and Suchodolski S. (red.)

2018 *Frühmittelalterliche Münzfunde aus Grosspolen*, Frühmittelalterliche Münzfunde aus Polen. Inventar I, Warszawa — w druku.

Bogucki M., Malarczyk D.

2014 *Wczesnośredniowieczny skarb monet ze Srebrnego Wzgórza na Wolinie*, [w:] *Wolin wczesnośredniowieczny*, red. B. Stanisławski, W. Filipowiak, część 2, Warszawa, s. 291–317.

Bompaire M. et al. (red.)

2016 *Les trouvailles de monnaies romaines en contexte médiéval. Actes du colloque tenu à l'Ephe (Paris, 27–28 février 2015)*, Journal of Archæological Numismatics, 5/6, Bruxelles.

Dymowski A.

2008 *Recording recent Roman coin finds from Poland (2004–2007)*, WN, LII, z. 2 (Polish Numismatic News VIII), s. 195–208.

Dymowski A., Więcek T.

2018 *Kolejne znaleziska monet antycznych z terenu Kujaw*, Biuletyn Numizmatyczny 3(391)/2018, s. 161–187.

Feveile C.

2011 *Høgsbrogård-skatten — en brudsølvsskat fra ældre germansk jernalder i Sydvestjylland*, Arkæologi i Slesvig, 13/2010, s. 111–123.

Friedländer J.

1844a *Der Fund von Obrzycko. Silbermünzen aus dem zehnten christlichen Jahrhundert*, Berlin.

1844b *Die Münzen der Ostgothen*, Berlin.

1849 *Die Münzen der Vandalen*, Berlin.

Friedländer J., Pinder M.

1843 *Die Münzen Justinians*, Berlin.

Godłowski K.

1985 *Przemiany kulturowe i osadnicze w południowej i środkowej Polsce w młodszym okresie przedrzymskim i w okresie rzymskim*, Wrocław.

Gumowski M.

1956 *Moneta rzymska w Polsce*, Przegląd Archeologiczny, t. X, 1954–1956, s. 91–149.

Heidemann S.

2011 *The Circulation of North African Dirhams in Northern Mesopotamia — The Dirham Hoard of Tall al-Bi'a/al-Raqqā (t.p.q. 186/802)*, Revue Numismatique, nr 167, s. 451–470.

Horsnæs H.

2010 *Crossing boundaries. An analysis of Roman coins in Danish contexts. Vol. 1: Finds from Sealand, Funen and Jutland*, Publications of the National Museum, Studies in Archaeology and History, Vol. 18, Copenhagen.

2013 *Crossing boundaries. An analysis of Roman coins in Danish contexts. Vol. 2: Finds from Bornholm*, Publications of the National Museum, Studies in Archaeology and History, Vol. 18:2, Copenhagen.

Kaczanowski P., Kozłowski J. K.

1998 *Wielka historia Polski. Tom 1: Najdawniejsze dzieje ziem polskich (do VII w.)*, Kraków.

Kaczanowski P., Margos U. (et al.)

2002 *Tabula Imperii Romani. M-34 — Kraków*, Kraków.

Kiersnowski R.

1958 *Monety rzymskie w polskich znaleziskach wczesnośredniowiecznych*, Wiadomości Numizmatyczne, II, s. 5–14.

Kubiak S.

1979 *Znaleziska monet rzymskich z Mazowsza i Podlasia*, Wrocław.

Kunisz A.

1969 *Chronologia napływu pieniądza rzymskiego na ziemię Małopolski*, Wrocław.

1985 *Znaleziska monet rzymskich z Małopolski*, Wrocław.

Łosiński W.

1993 *Chronologia, skala i drogi napływu monet arabskich do krajów europejskich u schyłku IX i X w.*, Slavia Antiqua, t. 34, s. 1–41.

Makiewicz T., Suchodolski S.

2008 *Naśladownictwo siliwki rzymskiej z Konarzewa pod Poznaniem*, WN, LII, z. 1, s. 21–33.

Mielczarek M.

2008 *On Greek coin finds from the Central European Barbaricum*, [w:] *Roman Coins outside the Empire. Ways and Phases, Contexts and Functions*, red. A. Bursche, R. Ciołek, R. Wolters, Collection Moneta 82, Wetteren, s. 11–34.

Nowakowski W.

2001 *Corpus der römischen Funde im europäischen Barbaricum, Polen — Band I: Masuren*, Warszawa.

Rau A.

2013 *Where did the late empire end? Hacksilber and coins in continental and northern Barbaricum c. AD 340–500*, [w:] *Late Roman Silver. The Traprain Treasure in Context*, red. F. Hunter, K. Painter, Edinburgh, s. 339–357.

Salamon M.

1999 *Numizmatyka*, [w:] *Vademecum historyka starożytnej Grecji i Rzymu*, vol. III: *Źródło-znawstwo czasów późnego antyku*, red. E. Wipszycka, Warszawa, s. 490–584.

Suchodolski S.

2012a *Drogi napływu dirhemów do Polski*, [w:] *Numizmatyka średniowieczna. Moneta źródłem archeologicznym, historycznym i ikonograficznym*, Warszawa, s. 153–160.

2012b *Pierwsza fala monet zachodnioeuropejskich w strefie bałtyckiej*, [w:] *Numizmatyka średniowieczna. Moneta źródłem archeologicznym, historycznym i ikonograficznym*, Warszawa, s. 161–176.

2012c *Moneta w strefie bałtyckiej około roku 1000. Reorientacja ze Wschodu na Zachód*, [w:] *Numizmatyka średniowieczna. Moneta źródłem archeologicznym, historycznym i ikonograficznym*, Warszawa, s. 189–202.

Zapolska A.

2007 *Denary rzymskie znajdowane w kontekstach wczesnośredniowiecznych na ziemiach polskich*, WN, LI, z. 2, s. 149–178.

THEODOSIUS'S SILVER COIN FROM OBRZYCKO AND THE PROVENANCE OF ROMAN COINS IN EARLY MEDIEVAL HOARDS ON THE TERRITORY OF POLAND

(Summary)

A ceramic pot filled with silver objects: coins, coin fragments and fragments of ornaments was accidentally found at Obrzycko near Szamotuły (Greater Poland) in 1842. Julius Friedländer, a numismatist from Berlin, described this Early Medieval hoard in a pamphlet published as early as 1844. The hoard, whose *terminus post quem* of burying is established now at c. 973, comprised up to 8 kg of silver, including at least 210 complete coins and 298 coin fragments. The reported coins included various issues: Sassanid, Arabian, Indian, Turkmen, Byzantine, German (including anonymous cross deniers), French, Italian, Czech, Danish, English and a single Roman denarius from the 2nd century and a fragment of a Late Roman coin. Unfortunately, the coins from the Obrzycko hoard, that in the period between the 1st and the 2nd World Wars were still in Berlin, became lost after 1945. As a result, the only source that may serve now as a base for verification of J. Friedländer's identifications are his own descriptions in the 1844 pamphlet.

J. Friedländer's descriptions of the Roman coins from the Obrzycko hoard are quite precise. The first of them, a completely preserved coin, is a "consecration" denarius bearing a portrait of Antoninus Pius (138–161), struck under the Marcus Aurelius's rule (161–180),

described in RIC III, positions 436 or 438. The other Roman coin from Obrzycko is, quoting after J. Friedländer: “Theodosius der Grosse (379–395). (DN THEODO)SIVS P(F AVG) Kopf des Kaisers mit dem Stirnband geschmückt, rechtschin. KS. (VOT V MVLX) im Kranze. Ein kleines Fragment.” Basing on this description and taking into account J. Friedländer’s great experience as numismatist dealing, among others, with Early Byzantine coins and coins of the so called successor states, the numismatic item should be described as a siliqua or miliarensis of Theodosius I (379–395) with an imprecisely recognised “votive” inscription in a wreath on the reverse, or as a siliqua of Theodosius II (402–450) with an analogous image on the reverse.

The closer determination of the silver coin (siliqua or miliarensis) of Theodosius (I or II) from Obrzycko is of only secondary importance for the following discussion, as in both cases we are dealing with the finds unique in Poland in its present-day boundaries. Taking into account available literature, no miliarensis from the 4th or 5th century has been hitherto noted from the territory of Poland, whereas 22 siliquae from the same period, including 16 of Constantius II (337–361), were present in the hoard from Zamość, further three, also of Constantius II, have been found in burial grounds of the West Balt cultures in north-east Poland, and the other three are stray finds of single siliquae of Constantius II or Constans from Greater Poland, Kuyavia and Silesia. The list of finds of silver coins from the 4th and the 5th centuries is complete with a half-siliqua bearing the name of Zeno (474–491), from the hoard of gold and silver coins found at Korytnica in Mazovia. Silver coins from the 3rd and the 4th centuries are rare finds, also in other areas of Barbaricum. When found at all in some area in a notable number, as is the case in Denmark, north-west Germany or, to some degree, in western Ukraine, these are usually issues of Constantius II or of rulers contemporary to him. Later Roman silver, from the end of the 4th or from the 5th century, is being found north of the Danube and east of the Rhine extremely rarely, though siliquae from this period are somewhat more frequent e.g. in the finds in Denmark or north-west Germany. It is noteworthy that late siliquae found in Denmark, whole specimens and fragments, appeared in some hacksilver hoards, dated at the end of the 5th century or the beginning of the 6th century. Only three siliquae from the end of the 4th century or the beginning of the 5th century are known from the Scandinavian Peninsula: two from Norway and one from south-western Sweden. Only two siliquae have been reported from the Baltic islands, namely from Bornholm, both from the end of the 4th century.

It is thus very unlikely that the coin of Theodosius I or II, whose fragment was found at Obrzycko, would come from a find made in Early Medieval time at the territory of present-day Poland. It is more probable that the coin from Obrzycko came from finds made in the same period in the areas of ancient Barbaricum situated west or north-west of the present territory of Poland. The silver coins from the end of the 4th century and from the 5th century could have come from Denmark „proper”, north-west Germany, Bornholm or, possibly, Norway. Nevertheless, another possibility is that the coin bearing the name of Theodosius came to Greater Poland from the areas that in the 4th century and the 5th century belonged to the Roman Empire. Ancient coins in Medieval contexts occur in Western Europe and in the Near East, in the areas where lied the sources of the bulk volume of silver money arriving to the present-day territory of Poland. This is reflected in the composition of the Obrzycko hoard, comprising Islamic, Byzantine and West European coins together. It is thus possible that Theodosius’s coin from Obrzycko

comes from a find made in Early Medieval time in Near East or in Western Europe, not excluding Britannia and then, together with Islamic dirhams or West European deniers, reached Central Europe as a whole or as a part of it.

The described case of the fragment of a coin of Theodosius I or II from the Obrzycko hoard clearly demonstrates that it is very unlikely that all Roman coins found in hoards from the 10th and 11th centuries in the territory of Poland would come from local finds made in Early Medieval time, as it is quite commonly accepted. Moreover, the Obrzycko hoard included also a Roman denarius from the 2nd century that could, though not necessarily, come from the same source as the fragment of the late Roman coin. This shows how difficult it is to determine with certainty, or at least with a high dose of likeliness, the source of Roman coins that are being found in Early Medieval hoards in the territory of Poland. Also the denarii from the 1st and 2nd centuries, clearly predominant among the ancient coins being found in Poland in Early Medieval contexts and at the same time especially numerous in local finds in the contexts dated at the Roman period and the Migration Period, should be regarded as possible late, Early Medieval, imports from areas as distant as Near East or West Europe.

Adres autora / The author's address:

Arkadiusz Dymowski

arekdym@yahoo.com